

FIGYELŐ

Beszámoló a 17–18. századi magyar dráma- és színházkutatás eredményeiről (1980–2001). 1980-ban Staud Géza Varga Imre és Kilián István új kutatási programot indítottak el. Témakörükben eddig szervezett kutatás nem folyt, ugyanakkor ismeretes volt, hogy a program-tanulmány írói ebben a témakörben már több tanulmányt, szöveget és adatközlést megjelentettek. Staud Géza írásában határozottan megfogalmazta a dráma- és színházkutatásnak ezen a területén tapasztalható lemaradásunkat.

Míg főleg a német és a lengyel nyelvterületen akkor már jelentős eredmények születtek, Magyarországon ezen a téren teljesen tájékozatlanok voltunk. Ennek két oka volt Staud szerint: A 17–18. század színi előadásainak száma igen nagy. Ő kb. 15 000-re becsülte az előadások számát. A másik ok inkább szubjektív jellegű volt. A kutatás eddig jórészt csak az írt szövegre koncentrált, s erősen érvényesült a drámaszövegek és adatok közlésénél az irodalomtörténeti szemlélet, már pedig a dráma csak a színpadon érvényesülhetett igazán. A színház komplex műfaj, szövegíró, rendező, jelmez- és díszlettervező, komponistát, zenészeket és énekeseket, koreográfust foglalkoztat, tehát a képző és iparművészetek, az irodalom, a tánc- és zeneművészet képviselői kapnak jelentős funkciót egy-egy darab színrevitelében. Akadályozta a kutatást a hagyományos irodalomszemlélet is, amely a magyar irodalom részének csak a magyar nyelven született műveket tartotta, a dráma pedig a jelzett századokban javarészből latinul szólalt meg, s mivel Magyarország többnyelvű és többnemzetiségű ország, a dráma olykor német, szlovák, esetleg román nyelven is elhangozhatott. Staud Géza ezután számba vette az adatgyűjtés feladatait, majd az „Iskolai színjátszás forrásai és irodalma” sorozat tervét mutatta be. Kilián István a forrástípusokat térképezte fel, Varga Imre pedig a tervezett „Régi magyar drámai emlékek XVIII. század”-i sorozatának kiadási tervét fogalmazta meg.¹

A 17–18. században Magyarországon nem volt hívatásos színjátszás. A színház funkcióit az iskolák vették át, s a dráma műfajának, s a színház komplex művészetének a jegyeit az iskolák hagyományozták tovább. Ezért a 17–18. század iskolai színjátékait felekezetek és szerzetesrendek szerint osztályozzuk, mivel egyelőre a rendszerezésre más lehetőséget nem látunk. Ma már számos adatunk van arról, hogy a különböző felekezetek és szerzetesrendek iskoláiban az említett századokban hány drámát mutattak be. Az összes protestáns előadás száma 631, ebből evangélikus 472, református 125, unitárius 34. A katolikus iskolákban színre vitt darabok száma ennek több mint tízszerese. A jezsuiták 5566, a piaristák 1273, a bencések 5, a ciszterciek 3, a ferencesek 114, a minoriták 107, a pálosok 17, a premonstreiek 2, a Notre Damé-apácák 11, a királyi katolikus gimnáziumok 7, a királyi nemesi konviktusok 2, a városi katolikus gimnáziumok 2, a görög katolikus gimnáziumok 1, a katolikus papneveldek 66 előadást rendeztek az említett száza-

¹ STAUD Géza–KILIÁN István–VARGA Imre *A hazai iskoladrámák feltárása.* = MKSz 1980. 199–204.

dokban. Ez összesen 7176 színdarab.² Természetes, hogy ezek a számadatok, a további kutatás folyamán állandóan változnak. A legújabban felderített pozsonyi és beszercebányai és marosvásárhelyi adatok jezsuita iskolaszínházi adatok a jezsuita előadások számát jelentősen növelik.

A magyar drámatörténeti kutatásnak négy időfázisát ismerjük. A magyar államalapítás 900. évfordulójára az iskolák tekintélyes többsége megírta a maga iskolatörténetét, a közgyűjteményekben pedig felmérték és publikálták a ránk marad drámakéziratokat vagy töredékeket valamint a színlapokat. Így az 19–20. század fordulóján már számos magyar és latin nyelvű drámaszövegről, töredékről volt tudásunk. Ekkor Bayer József és mások könyvei összegezték az addig elért eredményeket.³ A második időfázisban Alszeghy Zsolt egyetemi tanár és tanítványai munkája nyomán tisztázódtak elsősorban a katolikus iskolák színjátszásának erővonalai.⁴ A második világháború után Kardos Tibor és Dömötör Tekla adták ki a 16–17. században előadott vagy kiadott magyar nyelvű drámákat két vastkos kötetben.⁵ S végül a negyedik időfázis 1979-ben kezdődött, amikor Staud Géza, Varga Imre és Kilián István két nyomon indították el a kutatást. Egyrészt összegyűjtötték azokat az adatokat, amelyek a 16–17–18. századi iskolai színjátszásra vonatkoznak, másrészt pedig sajtó alá rendezték a 18. századi magyar nyelvű drámákat. Itt ennek a negyedik időfázisnak a munkájáról kívánok beszámolni.

A szöveget ma többnyire a rendező választja ki, ő osztja ki személyekre a szerepeket, ő választja ki a díszlettervezőt, s ő viszi színre a darabot. A 17–18. században a rendező tanár írta vagy adaptálta a darabot, ő gondoskodott a díszletekről és a jelmezekről, s ő tanította be a szereplő diákokat. De neki kellett az alkalmi színpadot megterveznie, megépíttetnie. Olyan is előfordult, hogy a díszleteket maga tervezte, s mással megfestette vagy maga festette meg.⁶ Nagyon sok

² KILIÁN István: *Egyház, iskola, dráma és színjáték a XVII–XVIII. században*. In: *A magyar művelődés és a kereszténység. La civiltà ungherese e il christianesimo. II*. Szerk: JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit. Bp.–Szeged, 1998. 821–835. KILIÁN István: *Churc, School and Stage in the 17–18th Centuries*. = *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Philosophica*. Tomus IV. Miskolc 1998. 83–98.

³ BAYER József: *A magyar drámairodalom története a legrégebb nyomokon 1867-ig. I–II*. Bp. 1897. FÜLÖP Árpád: *Csíksomlyói nagypénteki misztériumok*. Bp. 1897. BAYER József: *Pálos iskoladrámák a XVIII. évszázadból a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményéből*. Bp. 1897. BERNÁTH Lajos: *Protestáns iskoladrámák*. 1903.

⁴ ALSZEGHY Zsolt: *Magyar drámái emlékek a középkortól Bessenyeiig. XVI–XVIII. század*. Bp. 1914. PRÓNAI Antal–CSÁSZÁR Elemér: *A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban előadott drámák jegyzéke*. = *ItK* 1915. 114–122, 206–216. JUHAROS Ferenc: *A magyarországi jezsuita iskoladrámák története*. Szeged, 1933. TAKÁCS József: *A jezsuita iskoladráma*. Bp. 1937.

⁵ KARDOS Tibor–DÖMÖTÖR Tekla: *Régi magyar drámái emlékek. XVI–XVII. század. I–II*. Bp. 1960.

⁶ *Itinerarium Bucholtzianum cum Diario*. Martin, Matica Slovenska III. skupina č 11–12. Mf. MTAK 1989–1991. 1723. Sept. 16. Continuare coepi Actum Tobiae. II. 154. 1723. sept. 18. Scenam meam feci. II. 154. 1723. sept. 21. Scenam elaboravi. II. 155. 1723. sept. 23. Continuatio actus Tobiae. II. 155. 1723. sept. 26. Tobiae actus continuatus. II. 157. 1724. apr. 2. Actum continuavi. II. 207. 1724. apr. 4. Continuatus actus. II. 207. 1724. apr. 10. Post meridiem finis et revisio actus. II. 208. 1724. apr. 11. Perlectio actus. II. 209. 1724. apr. 20. Mane personarum inter pueros divisio. II. 210. 1724. apr. 21. Aliquot personarum exhibitio et proba. II. 210. 1724. apr. 22. Curavi fulcimenta theatri fieri per Molitorem. Tota die in schola remansi. II. 211. 1724. apr. 24. In schola Actus 1. Probat. II. 211. 1724. apr. 25. In Schola praefato Reverendo Lany instituta proba. Post meridiem Molitor in theatro erigendo laboravit. Istum diem in Schola consumpsi inpransus. II. 212. 1724. apr. 26. Istum diem in Schola exegi. Heri vesperi apud Nicasium; per integrum diem in Theatro laboratum. II. 212. 1724. apr. 27. Proba instituta per totum diem ... Adhuc personas confeci aliquot. II. 212. 1724. apr. 28. Proba instituta sub die. II. 212. 1724. apr. 29. Tentoriis tectum est

darabban találtunk ének vagy táncbetétet, ezekhez dallamot neki kellett komponálnia. A színház 17–18. században is komplex műfaj volt, s ma is az. Azaz az irodalom, a zene és a tánc- és képzőművészet egyaránt fontos funkciót töltött be.

Amint ma, úgy a 17–18. században is határozott különbséget kell tennünk a színjáték és a dráma között. A színjáték nem kíván szöveget, a drámához azonban a szerző által előre megírt és a szereplők által megtanult és eljátszott szövegre van szükség. Ritkán főleg interludiumok esetében előfordult, hogy nem írtak hozzá szöveget, hanem a szereplő diáknak a színpadon úgy kellett rögtönöznie, hogy a közönséget meg is nevetesse.⁷ A színjátékhoz nem kell szöveg, csak rendező, jelmezes szereplők és közönség. Magyarországon főleg jezsuita és minorita közösségekben, iskolákban nagypénteken gyakran rendeztek az említett századokban jelmezes körmeneteket, amelyeken néhány szereplő diákot Krisztus korabeli jelmezekbe öltöztettek. A flagelláns körmeneteken a magukat ostorozó diákok vagy ferences harmadrendi tagok előtt felvonultatták a diákokat római katonák, a Fájdalmas Anya, Mária Magdolna, Veronika s a keresztet hordozó Jézus szerepében is, s ezzel mindig bűnbánatra tudták serkenteni a hívőket.⁸ Órangyalok napján, szep-

---

Theatrum. Probaque ultima instituta. Ad vesperam inpransus propter continuas occupationes. II. 212. 1724. apr. 3. Ventus urbis Theatrum destruxit, quod Dominus Daniel Cornides rectificavit. II. 212. 1724. mai. 1. Nox turbulenta, ventosa, pluviosa, mihi ob curas nimias insomnis. Mane surgens, tristis inaccessi. Parietes Hispanicos adaptavi pro theatro interiori. Concionatus in Slavico Benczur, ego in theatro exornando sollicitus eram. In maximo concursu Actus Tobiae feliciter cum Applausu productus; ob copiam spectantium nonnulli discessere. Intererat Vigiliarum Praefectus cum Domina. Duravit ab hora media prima ad mediam sextam. Acquisivi Rhenos 39, denaros 64.... Theatrum destruxi, rogatus sed sum a Dominis Patronis repetendum Actum. II. 213. 1724. mai. 2. Rectificando theatro intentus eram puerisque ordinandis. II. 213. 1724. mai. 3. Actus denuo productus a ¾ ad 1 usque ad 5, satis laudabiliter. Acquisivi adstatione 17. Denaros 26. Tapetes desumpsimus et Scenas cum iconibus. Nihil specialis deperditum in Actu. II. 214. 1724. mai. 5. Assores domum referri curavi ex Theatro. Nequam beati studiosi inurbane extorquere a me volebant pro saltu pecuniam, sed ipsos delusi, quia missos ipsi Rhenos 2 et ½ mihi remissos accepi. Komsilium (!) propter rixas cum Mudran juniore carcere clausi. II. 214. 1724. mai. 6. Lurcones Studiosi nonnulli conjurantes discessum paraverunt. Accepi a Magistratu pro Actu aureum. II. 214. 1724. május 7. Die Jubilare concionatus sum praesentibus nequam studiis conspirantibus, quos nomine Duorum antistitem et Curatorum Ecclesiae citavi ad crastinum. II. 214. 1724. május 8. Praesentibus Reverendis et Dominis Notario et Goldbergero, citati studiosi 3 carcere clausi cum inedia Vincent, Fabricini et Szentivany major, reliqui deprecationem instituerunt et veniam nacti sunt. II. 215. VARGA 1988 nr. E 271. 187–188.

⁷ 1732. Voluptas a deluso adolescente delusa: Scena septima: *Exit ebrius famulus cum amphora, et aliquid Ungarice per modum intermedii loquitur*. KILIÁN István: *Latin nyelvű komédia 1720-ból a miskolci levéltárban. (Voluptas a deluso adolescente delusa.)* = *Annales Musei Miskolciensis De Herman Otto nominati. A Herman Ottó Múzeum évkönyve*. XI. 1972. 243.

⁸ A prandiis hinc inde per Conventum et Aream se flagellarunt poenitentes Chordigeri, qui hora 1-ma pomeridiana processionaliter exiverunt... itum est ad Fratres Misericordiae, unde ad Patres Servitas, exposit ad Reformatos, Ecclesiam Chatedralem et ad Jesuitas ac deinde revertit processio ad Conventum... iverunt Pater Praeses Confraternitatis stola nigra et superpeliceo indutus cum duobus clericis indutis... Post Patrem Praesidem immediate per ordinem binae et binae secutae sunt virgines chordigerae sub Cruce sua incidentes, quae fuerunt Numero 4-tae et indutae erant singulae reliquis vestibus quidem albis, praetexta tamen (per quam demissa fuit alba Chorda, ac strophis circa colla gestatis nigris vestitae, et ligulas capillorum ceruleas habentes; ultimo loco iverunt tres virgines altiores, peplis et indumentis nigris lugubriter vestitae, quarum una in medio Beatam Virginem Mariam Dolorosam ad pectus gladio transverberatam, altera a dextris ejus Sanctam Veronicam facie, Christi in syndone depictam gestando, 3-tia a sinistris Mariam Magdalenam repraesentabat. Haec Virginum devota processio hactenus insueta, primo hodie inchoata, et ad aedi-

tember 2-án vagy Úrnapján is gyakran előfordult, hogy néhány gyermek angyaljelmezben vonult végig a körmeneten, vagy vonult be a koncelebráló papsággal a templomba.⁹ Az ilyen fajta színjátéknak a gyökereit Assisi Szent Ferenc gyakorlatában kell keresni, aki az első karácsony alkalmával élő betlehemet készített. Önálló táncjátékot eddig nem találtunk a 17–18. században, de nagyon sok olyan előadásról szereztünk tudomást, amelyben táncbetét volt. Tehát a tánc az említett századokban élő műfaj volt. Nem volt a táncjátékhoz sem szöveg. Nagyon jól ismerték az élőképfogalmát.

Adattáraink az alábbi forrástípusokra támaszkodtak, az előadásokra vonatkozó adatok a historia domusokból, naplókából, pénzügyi iratokból, missilis levelekből gyűjtöttük. Fontosabb forrástípus a színi program. Ilyeneket többnyire csak a gazdagabb iskolák tudtak kiadni, s azok sem minden előadásra, csak az iskola rektorának döntése alapján a fontosabbakra, nyilván a látványosabb darabok bemutatására jelentettek meg színlapokat. Ismerünk a magyar gyakorlatban kézzel írt színlapokat is. A harmadik típusa a forrásoknak a kéziratos vagy nyomtatott szöveg vagy annak bármilyen kicsiny töredéke. Az ilyen forrásokból gyűjtöttük össze a Magyarországon több mint hétezer előadásra vonatkozó adatot.

Adattárainknak az alábbi címet adtuk: *Az iskolai színjátékok forrásai és irodalma*, latinul *Fontes ludorum scenicorum in gymnasiis collegiisque*. Ennek időhatára a 16. század elejétől a 18. század végéig tart. 16. századi színjátéknak csak protestáns iskolákban s néhány jezsuita iskolában van nyoma. Az előadások java része a 17–18. századból került elő. Mit tartalmazhatnak ezek az adatok? Először pontosan jelzik az előadás időpontját, az évet és a napot, sőt gyakran az órát is. Pontosán megtudjuk, hogy melyik osztály vitte színre a darabot, s ebből már arra is lehet következtetni, hogy a színre vivő osztályt vezető tanár írta vagy adaptálta a színjátékot. Találunk arra is utalást, hogy kik vettek részt az előadáson, s arra is, hogy a jelenlévők hogyan reagáltak az előadásra, sírtak vagy nevettek, megtapsolták vagy elégedetlenül távoztak. Forrásanyagunk tekintélyes többségét a historia domusokból vettük. Ezen kívül azonban más típusú forrásokat is kerestünk, naplókat, leveleket, pénzügyi iratokat és egyebeket. Bátfán például a városi tanács a rendezőnek tiszteletdíjat fizetett, s ennek alapján tudjuk, hogy mikor melyik napon milyen című

---

fictionem, aestimationem et dilaudationem totius civitatis et concurrentium ... modestissime peracta est. Disciplinantium (qui ad semel vestium defectum exire non potuerunt) et simul crucem bajulantium Numerus fuit 300. (Historia Domus Agriensis Ordinis Minorum Fratrum Conventualium I. 35. Eger Főegyházmegei Levéltár. Az egeri minorita rendház iratai. A KILIÁN István–PINTÉR Márta Zuzsanna–VARGA Imre: *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig. Fontes ludorum scenicorum in scholis institutisque catholicis Hungariae*. Bp. 1992.101–102.

⁹ 1722. Angelum custodem comitant sex juvenes comicis vestiti. 1724. Principistae et Parvistae cum suo Angelo custode et Cliente inter tubarum et Tympanorum strepitum processerunt in templo. 1725. ...solennitatem quam sacri cantati auxit vestitus geniorum caelestium, quo 6 facigeri, 4 ministri ac Tutelarijs clientis indutus erat, ac ingressum et egressum ornavit. 1726. Festum Sanctorum Angelorum custodum in arcensi Germanico celebrarunt Principistae et Parvistae cum tubis et tympanis...personatis sex Angelis facigeris, genio tutelari et omnium communionem, nec non publico cantu per plateam. 1733. Cum 4 studiosis assistit ... Pater Rector... invitatus a Magistro Parvae Scholae, qui cras Festum Sanctorum Angelorum celebrat. Erant tubae et tympana, sed sine vestitu angelorum, uti alijs annis. Juvenis repraesentans Angelum custodem cum suo cliente flexit in medio sacrarij. Diarium Neosoliense Societatis Jesu I. 98, 173, 229, 278. II 1730–1743. 158. KILIÁN István: *Vallásos és profán teátrális rendezvények a besztercebányai jezsuita iskolában (1648–1773)*. = Magyar Könyvszemle 1999. 4. sz. 410–424.

előadást látott a közönség.¹⁰ Késmárkon egy ott tanító tanár, Bucholtz György naplója tájékoztat arról, hogy mikor kezdett hozzá az Egyiptomi József című német nyelvű darabjának az írásához, hány napig írta. Tudjuk, hogy az előadás költségeit vállalókat Bucholtz mikor hívta össze, mikor osztotta ki a szerepeket, mikor és hányszor próbált velük, mikor állíttatta fel az alkalmi színpadot. Ezek az adatok rendkívül sokat érnek, hiszen ennyire pontosan ebben az időben senki nem számolt még be egy darab színrevitelének hosszú folyamatáról. Forrásaink javarészből latin nyelvűek, alkalmilag németek s nagyon kicsiny százalékban magyar nyelvűek. A magyarországi iskolai drámák tekintélyes többsége latin nyelvű volt, s a historia domusok ebből adódóan latin vagy főleg a felső Magyarországon vagy az erdélyi szász régiókban német nyelvűek.

Az alábbi köteteket jelentettük meg eddig az adattár-sorozatból.

Staud Géza: *Fontes ludorum sceniorum* I–III. kötete megjelent 1984, 1986, 1988. Ezekben a kötetekben 44 magyarországi jezsuita iskola színjátszásának adatait olvashatjuk.¹¹ A IV. kötetet Staud Géza halála után, de az ő instrukciói alapján H. Takács Marianna szerkesztette.¹²

Adattári kötetünk következő darabjának latin címe az alábbi: *Fontes ludorum sceniorum in scholis religionis protestantis Hungariae*. Megjelent 1988-ban. A kötet adatait összegyűjtötte, és kiadásra előkészítette Varga Imre. Három protestáns felekezet iskoláinak színi előadásairól szóló adatokat találhatjuk meg ebben a kötetben. A lutheránusok 31, az unitáriusok mindössze 4, a reformátusok pedig összesen 20 magyar városban vittek színre darabokat. Az ismeretlen városokból származó darabokkal együtt összesen 63 magyarországi protestáns iskolai előadásról szerezhetünk ebből a kötetből adatokat.¹³ Időrendben a következő kötetben a piaristák és a jezsuiták iskoláin kívül valamennyi kisebb katolikus iskola és a szemináriumi kispapok színjátszásainak adatait olvashatjuk. Ennek a kötetnek a latin címe: *Fontes ludorum sceniorum in scholis institutisque catholicis Hungariae*. Kötet három szerző munkája: Varga Imre, Pintér Márta Zsuzsanna és Kilián István. Pintér Márta Zsuzsanna a ferences, Kilián István a minorita, a többi iskola és intézmény színjátszási adatait Varga Imre gyűjtötte össze. Ebben a jezsuitáknál és a piaristáknál kevesebb színjátékot bemutató iskolák és intézetek adatait találhatjuk meg. A bencések 3, a ciszterciák 1, a ferencesek 10, a minoriták 5, a pálosok 2, a premonstreiek 1, a Notre-Dame-apácák 1 magyarországi városban vittek színre különféle drámákat. De itt kaptak helyet a királyi katolikus gimnáziumok, a nemesi konviktusok, a városi katolikus és a görögkatolikus gimnázium színjátszási adatai is. Öröndetes, hogy Magyarországon a szemináriumokban tanuló növendékpapok is játszottak magyar nyelven darabokat 7 magyar városban.¹⁴ Utolsóként jelent meg a magyarországi piarista rend régi színjátszásának történetét dokumentáló kötet, amelynek

¹⁰ Učtovna kniha 1552–1578. Štatny okresný archív. Bardejov. 117., 185., 251., 319. 1553. Item pro actione latine Comedie Eunuchi et Germanicae fratrum Kajni et Abelis recitatis dedimus fl.3. 1554. Pro germanica comoedia incontinentis et per Legem Mosis damnati filii recitata Solvimus actoribus fl. 2. 1555. Item pro recitata historia germanica de Josepho dedimus fl. 1 ½. 1556. Item pro recitata germanica Comedia vidue scholasticis minoribus datus fl. 1. (VARGA 1988. 45.)

¹¹ STAUD Géza: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. Fontes ludorum Sceniorum in Scholis S. J. Hungariae. I–III.* Sorozatszerkesztő: HOPP Lajos. Bp. 1984–1988.

¹² H. TAKÁCS Marianna: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. IV. Mutatók. Fontes ludorum Sceniorum in scholis S. J. Hungariae IV. Indices.* Sorozatszerkesztő: HOPP Lajos. Bp. 1994.

¹³ VARGA Imre: *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma. Fontes ludorum sceniorum in scholis religionis protestantis Hungariae.* Bp. 1988.

¹⁴ *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma 1800-ig. Fontes ludorum sceniorum in scholis institutisque catholicis Hungariae.* Sajtó alá rendezte KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre. Sorozatszerkesztő: HOPP Lajos. Szerkesztette: VARGA Imre. Bp. 1992.

címe: *Fontes ludorum sceniorum in gymnasiis collegiisque Scholarum Piarum Hungariae*. Ez Kilián István munkája. 24 magyarországi és erdélyi város piarista gimnáziumának színjátszási adatait tartalmazza ez a kötet, e városokon kívül a gyűjtő és szerkesztő külön fejezetben foglalkozik azokkal az általános rendelkezésekkel, amelyekről a rendi káptalanokon tárgyaltak. Egy fejezetben azokat a drámakéziratokat foglalta össze, amelyeknek szerzőjét ismerjük, s a másikban azokat, amelynek sem szerzőjét, sem előadási helyét, sem idejét nem lehetett megállapítani.¹⁵

A jezsuiták 44, a piaristák 24, a többi katolikus tanintézményben 36, a protestánsok összesen 63 magyar városban tartottak fenn gimnáziumot s egyszer vagy többször mutattak is be színjátékokat. Ez összesen 167 magyarországi várost vagy helységet érintett. Előfordulhatott természetesen olyan eset is, hogy egy városban két azonos hitvallású oktatási intézmény is létezett, de ilyen esetben rendszerint az egyiknek a sikere sikertelenségre kárhoztatta a másikat. Olyan eset is volt, hogy egy városban két különböző felekezet tartott fenn középiskolát. Ilyenkor jó esetben az ellenkező felekezet hívei és tanulói is megtekintették a darabot, rosszabb esetben az előadás alatt botrányt okoztak, vagy az előadás alatt vagy később parodizálták a színjátékokat. 167 magyarországi város vagy oktatási intézményt fenntartó nagyobb község lakói ismerkedhettek meg a 17–18. században a dráma és a színház műfajával. Ez a szám az egykor sokkal nagyobb történeti Magyarország esetében is figyelemre méltó.

Azt hittük, hogy befejeztük az adattár köteteinek sorát, újabb magyarországi és külföldi kutatások után azonban rá kellett jönnünk, hogy pótkötetet mindenképpen kell készítenünk. Hiszen Besztercebányáról, Pozsonyról, Nagyszombatról, Marosvásárhelyről jezsuita, Rózsahegyéről piarista adatokat sikerült gyűjtenünk. Ezek az adatok s a még bizonyára tovább is gyűjtendők előbb utóbb megjelennek egy pótkötetben. A pótkötet szerkesztését és kiadását még a sorozat szerkesztője, Hopp Lajos határozta el. Ő is tisztában volt azzal, hogy még számtalan újabb adat fog előkerülni. Arra azonban ő sem gondolt, hogy bizonyos területeken a kutatási lehetőségek bővülésével nagyon gazdag pótkötetre számíthatunk. Besztercebányáról három újabb jezsuita diárium került elő, s az ezekben található adatok bősége miatt mindenképpen újra kell szerkeszteni a besztercebányai adattárát.

A „Régi Magyar Drámai Emlékek” című sorozat 16–17. századi kötete 1960-ban jelent meg. Szerkesztői, anyaggyűjtői Kardos Tibor és Dömötör Tekla voltak.¹⁶ A sorozatot nyilvánvalóan folytatni kellett. A drámaszövegek sorozatának szerkesztői feladatait Varga Imre és Kilián István vállalták.¹⁷ Varga Imre a protestáns, a jezsuita és a pálos és a szemináriumi iskoladrámák kötetét rendezte sajtó alá. A sajtó alá rendezésben munkatársai voltak: Alszeghy Zsoltné, Berecz Ágnes, Czibula Katalin, Keresztes Attila, Kiss Katalin, és Knapp Éva. Több mint két évtized alatt hatalmas munkát végeztek. Kilián István az eddig teljesen ismeretlen minorita darabokat rendezte sajtó

¹⁵ *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799. Fontes ludorum sceniorum in gymnasiis collegiisque Scholarum Piarum Hungariae*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: KILIÁN István. Sorozatszerkesztő: HOPP Lajos. Bp. 1994.

¹⁶ KARDOS Tibor–DÖMÖTÖR Tekla: *Régi magyar drámai emlékek. XVI–XVII. század. I–II*. Bp. 1960.

¹⁷ 1. *Régi Magyar Drámai Emlékek. XVIII. század. Protestáns iskoladrámák. II–2*. Sorozatszerkesztő: KILIÁN István és VARGA Imre. Sajtó alá rendezte VARGA Imre. Bp. 1989. 2. *RMDE XVIII. század. Minorita iskoladrámák. II*. Sajtó alá rendezte: KILIÁN István. Bp. 1989. 3. *RMDE XVIII. század. Pálos iskoladrámák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai. III*. Sajtó alá rendezte: VARGA Imre. Bp. 1990. 4. *RMDE XVIII. század. Jezsuita iskoladrámák. (Ismert szerzők) IV/1*. Bp. 1992. Sajtó alá rendezte ALSZEGHY Zsoltné–CZIBULA Katalin–VARGA Imre. *Jezsuita iskoladrámák. (Ismeretlen szerzők. Programok, Színlapok.) IV/2*. Sajtó alá rendezte: ALSZEGHY Zsoltné–BERECZ Ágnes–KERESZTES Attila–KISS Katalin–KNAPP Éva–VARGA Imre. Szerkesztette VARGA Imre. Bp. 1995.

alá. S mivel Varga Imre életkora már meglehetősen előrehaladt a sajtó alá rendezésbe új munkatársakat kértünk fel, így Demeter Júliát, Pintér Márta Zsuzsannát, Riczel Etelkát. Jelenleg a piarista szövegek sajtó alá rendezése már befejezettnek tekinthető, lektorálás után kijavítottuk s az első kötet már kiadóban van. Most folynak a második kötet szerkesztői munkálatai. S Pintér Márta Zsuzsanna vezetésével megindult a sorozat négy kötetre tervezett ferences színjétekinak sajtó alá rendezése. A jezsuita drámákat két kötetben, a protestánsokat ugyancsak két kötetben jelentettük meg. Két kötetben adjuk ki a piarista drámaszövegeket is. A csak Csíksomlyón előadott magyar nyelvű darabok száma hatvannál több, s valamennyi nagyon terjedelmes. Így valószínű, hogy csak négy vaskos kötetben tudjuk megjelentetni. Bízunk abban, hogy újabb 18. századi magyar nyelvű drámák a levéltárakból, könyvtárakból nem kerülnek elő, s így talán ezt a sorozatot a csíksomlyói ferences drámák kiadásával befejezzük. Ha azonban még újabbak kerülnének elő, akkor természetesen ki kell adnunk ennek a sorozatnak is a pótkötetét. Varga Imre szerkesztésében valamint az ő és Alszegehy Zsoltné sajtó alá rendezésében jelenik meg hamarosan az első latin nyelvű drámákat tartalmazó kötet.

Meg kell még említenem munkacsoportunk újabb kutatóprogramját. Nyilvánvaló, hogy a szövegek és az adatok sajtó alá rendezői ismerik legjobban az általuk feldolgozott terület legfontosabb sajátosságait. Ők ismerik egy-egy terület, felekezet vagy szerzetesrend dráma-témaválasztását, a drámaelméleti és dramaturgiai törvényszerűségeit. Éppen ezért nem egy külön sorozatban, hanem az Irodalomtudományi Intézetben szerkesztett irodalomtörténeti füzetsorozatban jelentetik meg kismonográfiájukat. Kilián István a minorita és piarista, Varga Imre a protestáns, Pintér Márta Zsuzsanna a ferences színjétek kismonográfiáit írták és jelentették meg.¹⁸ Varga Imre és Pintér Márta Zsuzsanna ugyanebben a sorozatban kiadták a *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században* című kötetet. Újdonság a következő s művészettörténeti szempontból is értékes az alább idézett kötet, amely egyik sorozatban sem kaphatott helyet, s ezért kiadására az Enciklopédia Kiadó vállalkozott. A soproni jezsuita díszlettervek kiadásához az előszót a neves olasz műtörténész, Marcello Fagiolo, a bevezető tanulmányokat Knapp Éva és Kilián István, az ikonográfiai leírást pedig Bardi Terézia készítette. Az 1999-ben megjelent kötet a frankfurti nemzetközi könyvkiállításon díjat nyert.¹⁹

Végül még egy sorozatról kell említést tennem. Három évenként rendezünk Egerben dráma és színháztörténeti konferenciát. Ezeket irodalom-, dráma-, színház-, scenika-, művészet- és zene-történészek, etnográfusok vizsgálják a régi magyar színház és dráma újonnan felmerülő kérdéseit. Tanácskozásainkról kötetet adunk ki. Négy konferenciakötetet jelentettünk meg eddig, s ezekben összesen 101 előadásnak a szövege látott napvilágot. Öröndetes, hogy az utóbbi három konferenciánkon már a szakma kiváló külföldi képviselői is megjelennek. Szabó Ferenc Rómából, Valentin, Jean-Marie Parisból, Breuer Dieter Aachenből, Griffin, Nigel Manchesterből, Kadulka, Irena

¹⁸ 1. VARGA Imre: *Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. század második feléből*. Bp. 1967. 2. KILIÁN István: *A minorita színjáték a XVIII. században. Elmélet és gyakorlat*. Bp. 1992. 3. PINTÉR Márta Zsuzsanna: *A ferences iskolai színjátszás a XVIII. században*. Bp. 1993. 4. VARGA Imre: *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás a kezdetektől 1800-ig*. Bp. 1995. 5. FRANCHI, Cinzia: *Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa. Az erdélyi román iskoladráma kezdeti és forrásai*. Csíkszereda, 1997. LUKÁCS István: *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja. 1626. Dramatizált kaj-horvát Mária-siralom Erdélyből*. Bp. 2000. VARGA Imre–PINTÉR Márta Zsuzsanna: *Történelem a színpadon. Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században*. Bp. 2000. KILIÁN István: *A piarista dráma és színjáték a XVII–XVIII. században*. Bp. 2002.

¹⁹ BARDI Terezia–FAGIOLO, Marcello–KILIÁN István–KNAPP Éva: *The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs*. Bp. 1999.

Gdanskból, Polákova, Štefánia Bratislaváról, Franchi, Cinzia Romából, Meier, Hans Jakob Leipzigből, Sárközi Péter Rómából, Ladislav Kačič Bratislavából, Cecilia Pilo-Boyl Rómából, Amedeo di Francesco Napolyból, Arianna Quarantotto Napolyból, Egyed Emese Cluj-Napocából vettek részt és tartottak is előadásokat konferenciáinkon. Magyarországról az egyetemek mellett az MTA Irodalomtudományi, Zenetudományi, Művészettörténeti, és Néprajzi Intézeteinek munkatársai tartottak előadásokat.²⁰ S végül még egy kötetet kell megemlítenem. Az adattárak, szövegkiadások, tanulmánykötetek és kismonográfiák megjelenése után öröndetesen gyarapodtak a 17–18. századi színházról és drámákról készült tanulmányok. Ebben a hatalmas anyagban már eligazodni lehetetlen volt, éppen ezért meg kellett jelentetnünk egy drámatörténeti bibliográfiát, amely mindannyiunknak segítséget jelent a két évtized alatt kiadott anyag közötti eligazodásban.²¹

Úgy érzem, hogy e két évtized alatt a munkacsoport óriási munkát végzett. Nagyon szeretném legalább a szövegsorozatot és az adatsorozatot befejezettnek látni, hogy az utánam jövők újabb és újabb monográfiáikkal gazdagítsák az eddig szegényesnek tartott, régi magyar színházunk és drámáink történetét.

KILIÁN ISTVÁN

Adatbázisok – régi könyvekkel és könyvtörténettel foglalkozóknak. I. Hand Press Book (HPB)

Már egymilliónál több rekordot tartalmaz a HPB (*Hand Press Book*) adatbázis, vagyis a nemzetközi régi-könyv adatbázis. 2001. év végén pontosan 1 068 933 volt a rekordok száma. Erről, és az év során történt más eseményekről számolt be a Consortium of European Research Libraries (CERL) éves közgyűlése, ez alkalommal Lyonban 2001. november 8–9-én.

Amint arról a *Magyar Könyvszemle* 2001. 2. száma is beszámolt, az elmúlt évben az Országos Széchényi Könyvtár, most pedig az OSzK öt hazai nagykönyvtárral együtt csoportot alkotva csatlakozott a CERL-hez. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az ELTE Egyetemi Könyvtára, a Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, a Pécsi Tudományegyetemi Könyvtár és a szegedi Egyetemi Könyvtár). Mindegyikük teljes jogú tagként szerepel a CERL-ben, és korlátlan mennyiségű keresésre jogosult a *Hand Press Book*-adatbázisban – nemcsak a könyvtárak munkatársai, hanem annak olvasói is. Az egyes könyvtárak saját password-öt kaptak, amely azonban az olvasóknak nem nyilvános: az adatbázis megnyitását a könyvtáros végzi. Amint a *Magyar Könyvszemle*ben tavaly közzétett ismertetésből olvasható, a CERL által létrehozott régi könyv-adatbázis a nyomtatott könyveket a kezdetektől 1800-ig, néhány adatszolgáltató könyvtár esetében az 1830-as időhatárig tartalmazza.

A 2001. november 8–9-i éves közgyűlés és szeminárium házigazdája a Lyoni Városi Könyvtár és az ugyancsak lyoni Könyvtár- és Informatikai Egyetem volt (ENSSIB) volt. A szeminárium előadásai a „Kéziratok és nyomtatványok” témája köré csoportosultak. María-Luisa López-Vidriero

²⁰ 1. *Iskoladráma és folklór*. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna–KILIÁN István. Debrecen, 1989. 2. *Az iskolai színháték és a népi dramatikus hagyományok*. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna–KILIÁN István. Debrecen 1993. 3. *Barokk színház – barokk dráma. Az egri Iskoladráma és barokk című konferencia előadásai*. Szerk.: PINTÉR Márta Zsuzsanna. Debrecen 1997. 4. *A magyar színház születése. Az 1997. évi egri konferencia előadásai*. Miskolci Egyetemi Kiadó. 2000.

²¹ *Színhátszó iskola a XVII–XVIII. században. Bibliográfia. Az iskolai, populáris és hivatásos színhátszás Magyarországon*. Szerk: NAGY Júlia. Az anyagot gyűjtötte: KISS Katalin, NAGY Júlia. Bp. 1998.